

pedig e sorok írója dolgozta fel ezt a kérdést (154—170. l.). A külügyminisztérium kiadásában megjelent „Külpolitikai adatok az 1939. évről“ című munka Románia 1939. évi politikai viszonyairól és a kisebbségi magyarság küzdelmeiről tartalmaz összefoglalást — hivatalos kiadványokban szokatlan tájékoztatlansággal. Végül az erdélyi magyarság megszállás alatti helyzete képezi a kiindulópontját az erdélyi képviselőknek a magyar országgyűlés előtt elmondott számos beszédének, amelyek az Erdélyi Párt kiadásában „Erdély a magyar képviselőházban“ cím alatt két kötetben jelentek meg (Kolozsvár 1942 és 1943, 120 és 152 l.).

Ezzel a felsorolással sem záródik le a huszonkét év irodalma, mert számos munka áll sajtó alatt és van előkészületben s távol állunk attól, hogy a román megszállás magyar történetének anyaga a szaktudományok módszerességével feldolgozást nyert volna. A felsorolt tanulmányok értéke a történetírástól a pletykáig terjedő skálán mozog, de mindenik hozzátartozik ahhoz a képhez, amely a megszállás éveiről az erdélyi magyarságból kialakult. Van amelyik tárgyi szempontból gazdagítja a huszonkét év anyagát, másokat pedig mint jellemző kortünetet kell nyilvántartanunk. Az előkészület alatt álló munkák közül a megszállás történetének okmánytára a legkomolyabb vállalkozás. Szeretnők, ha a rendre egybegyűlő anyag minél előbb napvilágot látna, mert ez a tizenkét kötetre tervezett sorozat nemcsak a szaktudomány terén pótolna régi hiányt, hanem fontos nemzetpolitikai cselekedet is volna.

Mikó Imre

ERDÉLYI SZÁSZOK ÉS MAGYAROK

A múlt században mindenütt fellángoló nacionalizmus nemcsak a nagy népekből váltott ki hatalmas arányú egységre törekvést, hanem az elszigeteltebb, kisebb csoportokban is felébresztette az addig többé-kevésbé szunyadó öntudatot. A felelőtlenség gyors és heves volt. A rendi korszak utolsó éveit élő Magyarország egyszerre csak azt vette észre, hogy határain belül olyan kisebb-nagyobb népek kezdenek kialakulni, melyek szinte egyik napról a másikra államalkotási igényekkel lépnek fel, s szétfeszítéssel fenyegetik a Kárpátmedence egységét. A szabadságharc, a kiegyezés és az első világháború között eltelt évtizedek vésztojószerű nemzetiségi morajlása, végül a trianoni béke bebizonyította, hogy itt voltaképpen egy olyan kérdésről van szó, melynek megoldásától vagy meg nem oldásától az élet, a továbbfejlődés lehetősége függ. Sajnos, a következmények helyes levonása és tettekké kristályosítása nagyon lassan ment. Tapogatózás, bizonytalan tájékozódás, egy-egy felvillanó ötlet vagy kísérlet után csak napjainkban fedezhetjük fel az ilyen irányú céltudatos megindulást. A sokszor fájdalmas események és komoly tapasztalatok megtanítottak annak belátására, hogy hivatásunk teljes betöltéséhez elengedhetetlenül szükséges a valünk élő, ugyanazt a múltat és sorsot viselő, de nem magyar ajkú népeknek a magyar állam-szemébe való szerves beillesztése és az élet minden vonatkozásában megszervezett együttműködése. E nagy cél eléréséhez első lépés a valóság minél tárgyilagosabb és átfogóbb megismerése. Az erre irányuló határozott igény ma már mind szélesebb körökben hódít. Egymás után látnak napvilágot olyan feldolgozások, melyek különböző oldalról próbálnak fényt deríteni egy-egy nemzetiségünkre, annak szellemi, társadalmi, gazdasági kérdéseire. Napilapok, folyóiratok, könyvek verik a nagy híd első pillérét. A munkák értéke nem egyforma, de a lényeg meglátása és a szándék többnyire helyes. Örvendetes, de egyben természetes is, hogy e téren Erdély

halad az élen, mint a Kárpátok koszorúján belül a legönállóbb, a történelem folyamán leginkább kikristályosodott táj- és életegység. A románok történetének első nagyvonalú magyar összefoglalása után¹ Pukánszky Béla az erdélyi szászokról rajzolt rendkívül érdekes és sokszínű képet.²

Feladata egyáltalában nem volt könnyű. Olyan népet vizsgált, mely már betelepülése óta ősi, nyugati műveltséggel rendelkezett. Ezt nemcsak megőrizte, hanem állandóan mélyítette s a maga zárt szervezetében sajátosan egyénivé érlelte ki. Aki a szászsággal foglalkozik, annak bele kell hatolnia egy magas műveltségű nép finom lelki világába s egyszersmind át kell törnie azt a nehezen megfogható, erős védőburkot, melyet a szászok maguk körül századok óta kifejlesztettek és szívósan fenntartottak. Ez a burok teszi őket „más“-sá egyéb nemzetiségeinknél, sőt egyéb német népcsoportjainknál is. Mi az, ami a szászság sajátos egyéniségét alkotja? Hogyan nyilatkozik meg ez a lényeg a múltban? Mik a lehetőségei a jelenben? Mi a feladata a jövőben? — Mindezekre a kérdésekre Pukánszky nemcsak a szűkebb szász látóhatárról, hanem a magasabb, egyetemesebb magyar szemléletre felemelkedve keres és ad feleletet.

A könyv végigvezet a szász történelmen s eljut napjainkig. Hangja a tárgyilagos tudományé, hiányzik belőle minden „politikai“ íz. És mégis minden szava időszerű. Mi ennek a legközvetlenebb oka? Az, hogy írója mondanivalójának tengelyévé igen helyesen a szász nemzeti öntudatot teszi: a népi összefogásnak és céltudatos magatartásnak ezt a hatalmas érzelmi forrását, mely a szászságból már a középkor folyamán feltört és a reformáció óta egyre világosabban és tudatosabban nyilatkozott meg. Ez a csodálatosan erős öntudat hordozta magában természetes következményként a jellegzetes zárkózottságot, de egyszersmind ugyanez teszi a szászságot módfelett érdekessé a mai ember számára. Félreértés ne essék! A szász nemzeti öntudat nem nőtt túl az egyes korszakok keretein, s egy pillanattal se gondoljuk, hogy a XIV. vagy XVI. századi szász öntudat azonos tartalmú napjaink öntudatával. Tény azonban, hogy a nemzeti érzés és a népi egyezésre való szívós törekvés a szászokban kezdettől fogva nagyobb fokban volt meg és jutott kifejezésre, mint bármelyik más nemzetiségünkben vagy akár önmagunkban. Ha tehát Pukánszky a szász lélek történelmi vizsgálatakor ezt a vonást emeli ki elsősorban, nem a mai szemléletet vetíti vissza a múltba, hanem a szász magatartás és élet alapszövegét helyezi a vizsgálat gyűjtőpontjába. A kérdésnek ilyen beállítása magyarázza az írónak azt az eljárását, hogy a fejlődés menetét leginkább az irodalom oldaláról világítja meg. Hiszen az irodalom valóban az a terület, ahol egy népben élő eszmék és célkitűzések a legközvetlenebbül és legmélyebben nyilatkoznak meg. A fejlett szász irodalom a vizsgálódásokhoz bő anyagot nyújt és gazdag eredményeket biztosít.

Az irodalmi szempont előtérbe kerülése folytán a középkori szász élet rajza kissé elnagyolt, bár határozott vonásokkal jelenik meg. Az író nyomtatékosan rámutat az Andreanum fontosságára. A királyi akarat forrasztotta a különböző helyekről, különböző időben betelepült csoportokat egyetlen egységgé. A szászok ezt az egységet már a középkorban céltudatosan kiépítették és körülbástyázták. E törekvésüket szolgálta az egyházszerkezeti önállóság, valamint a későközépkorban kifejlődött városaiktól a nem német elemek merev távoltartása. Pukánszky helyesen világít rá arra, hogy a

¹ Gáldi—Makkai: *A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra.* Budapest, é. n.

² *Erdélyi szászok és magyarok.* Budapest, 1943. 196+1.

szász társadalom sajátos földművelő-polgári felépítése szintén a népi egyseget szolgálta. E szemszögből könnyen érthetővé válik a vezetőcsaládok (gerébek) földesúri hatalom megeremtésére irányuló kísérletének sikerelensége. Ez a magyar mintát követő magatartás veszélyeztette a szász társadalom egyéni színezetét és párhuzamos magyar-szász fejlődést eredményezett volna. Ezáltal olyan lényeges érintkezési felület alakulhatott volna ki, mely a hasonló társadalmi rétegződés következtében a magyarság felé áramló népi vonzás nagyfokú lehetőségét rejtette magában. Az aggodalom alaposságát a gerébek sorsa beszédesen bizonyítja: elszakadtak a szászszágtól és beleolvadtak a magyar földesúri rétegbe. A szász tömegek viszont megmaradtak a maguk tervszerűen kiépített szabadparaszti-falusi és polgári-városi közösségeiben. Mindez kétségtelenül arra vall, hogy az „universitas saxonum“ jellegzetes zárkózottsága és önmaga felé fordulása már a középkorban a szász élet és magatartás legalapvetőbb eleme. Ugyanekkor véleson kihangsúlyozódik a szász polgári és a magyar nemesi életforma és világnézet közötti mélyreható és a fejlődés egész folyamán megállapítható különbség.

A humanizmus és a reformáció korát Pukánszky rendkívül színesen jeleníti meg. Az előbbi mozgalomban az általános emberi szempontok magasgatos gondolata csillan meg, az utóbbi a nemzeti öntudat legerősebb bástyáját emelte és szilárdította meg. A XVI. században egész sereg kiváló szász humanista működött és tartott fenn szoros kapcsolatot főleg az északi renaissance-szal (Brenner Márton, Capinius Márton, Wolphard Adorján, Piso Jakab, Krauss Bálint és a legjelentősebb: Honterus János). A szász humanizmus természetesen (szorosan kapcsolódik a reformációhoz. Azáltal, hogy a szászoknak sikerül a XVI. század második felében egységesen Luther tanai mellé állani s a középkori egyházi függetlenség szerves folytatásaként az ágostai evangélikus egyházat kialakítani, Erdély népei közötti vallási különállásuk lett népiségük egyik legidőtállóbb biztosítóka. A magyar protestáns felekezetekhez (református, unitárius) való csatlakozás ugyanúgy áthasonulást és beolvadást jelentett, mint az említett középkori társadalmi közeledés. E tekintetben Dávid Ferenc, Heltai Gáspár és a kolozsvári unitáriusok épűgy elvesztek a szászszág számára, mint a XV. század geréb-családai. Az új vallási szervezkedés eredményeit kiegészítette és elmélyítette a nevelés és iskolázás gondos és az akkori legfrissebb elveknek megfelelő kiépítése. A magas színvonalú és nemzeti öntudatot adó szász iskolázás XVI. és XVII. századi művelődésük egyik leghatékonyabb ösztönzője. De a reformáció még egy másik nagy erőforrást nyitott meg: ettől az időtől kezdve lesz a szászok érintkezése Németországgal szervező és folytonossá. Az egyházi térről kiinduló érintkezés számai lassanként az egész szász népi életet átszövik. A reformáció révén tárul az Erdélyben mind inkább elkülönülő szászszág elé az „öshaza“, az anyaország mint szíve szerint való közösség, amelytől ugyan földrajzilag nagy távolság választja el, ...de amely még így, a távolból is óriási értartalméket jelentett vallási, művelődési és faji törekvései számára (43).

A régi hagyományok és az azok szellemében történt korszerű újítások által szellemben és magatartásban megerősödött szászok harmadik nemzetként csatlakoztak a magyar-szekely együttműködéshez, mely szilárd alapja lett az erdélyi fejedelemségnek. Pukánszky főként irodalmi megnyilatkozásokból finoman elemzi ki a szászok XVI. és XVII. századi magatartását, törekvéseit és eszmekörét. Fejtegetéseiből kiviláglik az a változó irányú tájékozódás, mely a felette bizonytalan viszonyok következményeként lépett fel s nem egyszer állította szembe egymással a három nemzetet. A szoro-

sabb egymásrautaltság a szászok zárkózottságát még jobban kihangsúlyozta s azt a féltő gondot, mellyel kiváltságaikat őrizték s ha kell, körömszakadtáig megvédték. A városok a megváltozott idők gyakran kényszerítő nyomása ellenére is a leghatározottabban utasítottak vissza minden olyan kísérletet, mely a magyar betelepedést előmozdította volna. A nemesi életformával szemben továbbra is a polgári, iparos és kereskedő életforma fenntartása mellett foglaltak állást, az iskolázásban és nevelésben pedig élénk kapcsolatot tartottak fenn a német tartományokkal. A nemzeti öntudat elmélyülését a humanista tudósok eredményei és elméletei csak elősegítik. Míg a Szepességben Frölich Dávid először használja a „Deutschungar“ kifejezést, az erdélyi szász kutatók (Tröster, Töppelt, stb.) tudományuk egész fegyvertárát latba vetik annak bizonyítására, hogy Erdély őslakói germánok, kiknek a szászok egyenes leszármazói. Pukánszky beható irodalmi vizsgálatai meggyőznek arról, hogy az erdélyi fejedelemségben a velünk sorsközösségben élő szászok vezetőrétege a magyar-szász viszony egyetlen lehetséges alapját a szász kiváltságok szigorú megtartásában látta. Ezen túlmenő kapcsolatot nem tartott sem szükségesnek, sem kívánatosnak. Az együttélés így sajnos inkább bizalmatlanságot és eltávolodást eredményezett. Pedig az erdélyi fejedelmek, egyes eseteket nem tekintve, megértéssel kezelték a szászok ügyeit. Társadalmi szervezetüket, vallásukat komoly veszély magyar részről nem fenyegette. Az elzárkózás mégis a szász élet tengelyévé meredvedett. Érdeklődésük önmaguk és Németország felé fordult. Az így kifejlődő öntudat nem akart tudomást venni arról a nagy térbeli és szellemi úrról, mely a Kárpátok délkeleti szögletének népességét a Német Birodalomtól elválasztotta.

A szászok azonban nemcsak németek, hanem erdélyiek is. Sajátos életük ezer szállal gyökerezik a „bércecs haza“ talajába. Ha e szálak elszakadnak, menthetetlenül megszűnik a szász életforma! — Érdekes és egyben jellemző, hogy erre az igazságra a szászokat éppen a német birodalmi gondolat annyira áhított s Erdélynek a Habsburgok által történt bekebelezése után nagy erővel ható, cselekvő beavatkozása döbbsentette rá. A XVIII. és XIX. században tapasztalniok kellett, hogy az az őszinte rajongás, mellyel ők az anyaországgal szemben viseltetnek, ott vajmi csekély visszhangra talál s a Habsburg hatalom inkább kihasználásukra, semmint elkényeztetésükre törekszik. Kiváltságaik pedig éppen nem élvezik a szent sérthetlenség előnyeit. Sőt egyenesen zárt egységük két legbiztosabb bástyáját: vallásukat és társadalmi berendezésüket érte az államhatalom részéről igen komoly támadás. A katolikus szellemű kormányzat főleg Mária Terézia uralkodása alatt cseppet sem rokonszenvezett a lutheránus nemzeti egyházzal. Pukánszky előadása élesen rávilágít arra a válságra is, mely a pietizmus terjedésével, a külső beavatkozásokat nem tekintve, magában a szász lutheranizmusban keletkezik.

A bécsi kormánykörök kétes értékű érdeklődésének veszélyeit csak az igen tehetséges és ügyes Brukenthal Sámuel tudta bizonyos mértékig és ideig kiegyensúlyozni. II. József nagyvonalú birodalmi politikája azonban őt is elsodorta. Az uralkodóknak a sajátos szász társadalmi berendezés ellen a XVIII. század folyamán indított támadását a „kalapos király“ kíméletlen eréllyel és eltökéltséggel vitte diadalra. Amilyen őszinte örömmel és reménykedéssel fogadták a szászok 1773-ban erdélyi látogatásakor a felvilágosodott Józsefet, amilyen megnyugvást keltett a türelmi rendelet, olyan fagyos rémülettel töltötte el őket a koncivilitás elrendelése (1781), a szász univerzitás megszüntetése és Erdély új kerületi beosztása (1784), valamint II. József minden olyan intézkedése, mely az egész birodalom érdekét kí-

vánta szolgálni, s nem vette tekintetbe egyes csoportok részleges kiváltságait. Pukánszky kitűnően érezte azt a levert hangulatot, mely e csapások hatásaként a szászságon úrrá lett. Meggyőzően mutat rá arra, hogy a német birodalmi gondolat a szászok részére csak a távolból látszott kívánatosnak. Mihelyt annak elvei a maguk kis világában alkalmazásra kerültek és annak féltett kereteit természetesen szétfeszítették, azonnal ráéreztek, hogy életformájuk lényege forog kockán. Így érthető, hogy II. József intézkedései ellen felzúduló magyar közvélemény a szászokat is a maga oldalán találja. A rendeletek visszavonása pedig a két népet valóban testvéri örömben egyesítette.

A XVIII. század gazdasági és szellemi meggyengülése után az 1790-es években, a reformkor kapujában a szászok is újra magukra találtak és „az ősi jogokért meg kiváltságokért folytatott küzdelemből megifjodott erővel támad fel a német népi öntudat“ (106—7). Ezt az új közösségérzést Pukánszky találozva állítja párhuzamba az egykorú magyar nacionalizmussal, de egy szembevető különbségre nyomatékosan felhívja a figyelmet: „A szászok megerősödött népi öntudata konzervatív volt, a múlt kiváltságaira támaszkodott, csak a hagyományhoz tapadt, az egykorú magyar nacionalizmusban ezzel szemben megkötöttsége ellenére is kidomborodik a haladó szándék“ (107). Ez a konzervatív közösségtudat azonban a XIX. század forrongó világában újabb meg újabb próba elé került. A német gondolat más formában ismét kopogott az univerzitás falainak kapuján. Míg azonban a XVIII. századi birodalmi szellem cselekvő fellépése még erős visszahatást váltott ki, idők folyamán a szászok mind kevesebb ellenállást tanúsítottak s e kívülről ható erőnek mind inkább alárendelték önmagukat. Pukánszky könyvéből világosan kidomborodik a fejlődésnek az az iránya, hogy a szászok a német faji gondolattal szemben lassanként veszni hagyják azt a sajátos életformát, melyet hosszú évszázadok alatt termeltek ki s őriztek meg. — A nemzeti gondolat büszke fellángolása a reformkorszakban párhuzamos a magyar nacionalizmussal, de ellenkező előjelű. A szász-magyar kapcsolat Erdély úniójának közös kimondása ellenére sem bírta ki a komoly teherpróbát s a szászok a szabadságharcban öntudatosan a császár mellé álltak. Ezzel kapcsolatban Pukánszky igen helyesen kiemeli, hogy a szász közvélemény maga sem volt egységes és különösen a brassóiak közel állottak a magyar felfogáshoz. Itt talán nem ártott volna nyomatékosabban kiemelni azt az érdekes tényt, hogy — míg Szeben és Beszterce mindig legmerekvebben képviselte a szász álláspontot, Brassó inkább hajlott a magyarsággal való együttműködés felé. A 48-as szász ifjúság azonban nem engedte szökhöz jutni a mérsékeltbb felfogást és fegyveresen kelt a császári érdekek védelmére.

A szász hűség a szabadságharc leverése után egyáltalában nem részesült a remélt jutalomban. A bécsi kormány, akárcsak II. József idején, a Bach-korszakban sem tisztelte a régi hagyományokat s a szász önállóság ábrándja rövidesen szertefoszlott. A hatalmasabb kihasználta a kisebb erejét, mikor azonban ellenszolgálatásról lett volna szó, megfélekedett róla. Jellemzően világít rá a helyzetre Molnár György, az erdélyi magyar színjátszás vándorló apostola: „Bezzeg megértik most a szászok a magyarokat, mert tapasztalják, hogy nékik éppen úgy osztozniok kell a magyarok keserűségében, mintha nem is ellenük, hanem velük harcoltak volna az osztrákok ellen“ (143). A kiegyezés és az ősi kiváltságok végleges felszámolása a szászokat is új életlehetőség keresésére indította. Azok a fejtegetések, melyeket Pukánszky az 1867 és 1919 közötti időknek szentel, meggyőzően mutatnak rá arra a kettős tájékozódásra, mely egyrészt a magyarsággal igyeke-

zett megbízható kapcsolatot teremteni, másrészt a nagynémet eszmék felé építette ki a maga szellemi és gazdasági útjait. A tudományos és szépirodalmi termékek tükrében különösen élénk színekben vetül az olvasó elé a szászok voltaképpen bizonytalan magatartása. Az említett kettős irányú igazodás igen jellemző egy kis népre, mely évszázados, szilárd kereteinek elvesztése után nem tudja, vajjon helyi hagyományainak korszerű továbbfejlesztésében vagy faji öntudata által eléje szabott távoli közösségbe való szerves bekapcsolódásban lássa-e jövője biztos zálogát. Az elsőt a magyar állam lehetővé tette, de a második nagyobb vonzóerőt képviselt. A Brandsch által vezetett „zöld szászok“ mozgalma tulajdonképpen közvetlen elődje napjaink nemzeti szocialista szervezkedésének. Így halványodott el egyre jobban az univerzitás eszméje, s helyébe mind határozottabb formában a nagynémet egység gondolata lépett. Ebben a XVIII. század végétől kezdve világosan felismerhető fejlődésben a Párizs környéki békék által teremtett helyzet bizonyos törést jelentett ugyan, de csak ideig-óráig térítette el a szászokat a megkezdett útról.

Az első világháborúban a szászokat is természetesen a központi hatalmak mellett találjuk. Pukánszky a közvetlen élmény megragadó erejével írja le a román betörés miatt Budapestre menekült szász értelmiségnek a magyarokkal szemben mutatott zárkózottságát és igen lassan melegedő érdeklődését. A közös nagy cél azonban a megpróbáltatás nehéz óráiban egymás mellé állította a két népet. Annál megdöbbenőbb, hogy az így fonódó szálak, sőt a német gondolat felé kapcsolódó erős kötelékek a szászoknak a román államhoz való feltétel nélküli csatlakozása következtében egyik napról a másikra elszakadtak. Ugyanaz a Teutsch Frigyes püspök, aki 1916 őszén a román betörés elől Budapestre menekült szászoknak a Deák-téri templomban így prédikál: „Otthonunkat elvesztettük, de megtaláltuk hazánkat“ — ugyanaz a Teutsch püspök három évvel később Nagyrománia megalakulását egy szükségszerű folyamat befejezésének nevezi, mellyel szembeszállni a szászok részéről döreség lett volna (172 és 181). Kétségtelen, hogy a szászság megalkuvását egy kis nép ösztönszerű védekezésének lehet tekinteni; ez által az új helyzetben nekik legkedvezőbbnek vélt életlehetőségeiket iparkodtak biztosítani. A helyi tényezőkhöz és a közvetlen környezet szabta keretekhez való alkalmazkodás előtérbe tolulása azonban csak ideiglenesnek bizonyult. A német nemzeti szocializmus diadalmas előretörése a szászokat is magával ragadta és ismét elhomályosította azokat a csírázó törekvéseket, melyek magyar-szász életközösség kialakítását tűzték ki célul.

Jellemző, hogy Pukánszky utolsó fejezetének címeént egy kérdést vet fel: merre? Kitűnő érzékkel kiválasztott irodalmi megnyilatkozásokon át érezteti a szászság önmagára döbbenését, lázas keresését az őt megillető hely után. Végül következtetése így hangzik: „A szász ember nem tud elszakadni erdélyi hazájától, — áttelepítése egyet jelentene pusztulásával — csak saját közösségében és történelmi kereteiben érvényesítheti igazán képességeit. Ezért fogódzik egészséges életösztonéval egyre erősebben az erdélyi talajba, ezért próbál újra meg újra az erdélyi életközösség útjára térni“ (193).

Ez a könyv nemesak írás, hanem valóban tett is. Pukánszky tárgyilagos szemlélete, anyagának tökéletes ismerete, hangjának fölényes biztonsága mellett főként azzal lep meg, hogy előadása és adatainak elrendezése tökéletesen visszatükrözi az élet minden oldalát s híven, őszintén, de egyszerűsággal mély megértéssel világítja meg annak ezernyi mozzanatát. Az irodalmi és történelmi szempont igen szerencsés, egymást kiegészítő és erősítő felhasználása és a tömör stílus mondanivalójának minden sorát érdekessé

teszi, de ezen túl módszer szempontjából is elsőrendű eredménnyel jár. Pukánszky nemcsak a száz lélek jellemzését, fejlődését és történelmének folyását nyújtja, hanem — amint ez a címben is kifejezésre jut — állandóan szem előtt tartja a magyarsághoz való viszonyát. Ezáltal tud a részleteredményekből valóban szerves egészet adni. Egyetemes szemléletét így érezhetjük igaznak, termékenynek és tanulságosnak. Szeretnők hinni, hogy e könyv közvéleményt formáló és építő tudományosságunknak olyan kiinduló pontja lesz, mely többi nemzetiségeinkkel kapcsolatban is hasonló eredményre fog vezetni s nemcsak magyarságunkat teszi teljesebbé, hanem európai hivatástudatunk mellett is bátor és őszinte tanúságként szolgál.

Entz Géza

MAGYAR ANYAG SVÁJCI NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNYEKBEN*

A XVII. század elejétől egyre több vállalkozó szellemű svájci természetbúvár és kereskedő látogatott el tengerentúli vidékekre. A mult században — az őstörténeti kutatások fellendülésével egyidejűleg — svájci tudósok már néprajzi expedíciókat is szerveztek a távoli világrészekbe. Ugyanekkor társadalmi követelménnyé vált, hogy a módosabb családok fiai tanulmányaik befejeztével nagyobb tengeri utazást tegyenek. Mindezek a vállalkozások szép néprajzi gyűjteményeket eredményeztek; ezek legtöbbje, ha nem maradt éppen az utazó családjában, svájci magánosok tulajdonába került. Az is előfordult, hogy egy-egy utazó szülővárosának ajánlotta fel különlegeségekből álló gyűjteményét. Természetesen svájci és egyéb európai anyag is volt a svájci magángyűjtők birtokában. A svájci néprajzi közgyűjtemények ezeknek a magángyűjteményeknek az egyesítéséből és kibővítéséből keletkeztek, amikor a mult század vége felé a néprajztudomány törekvései belekerültek a köztudatba, és egyre több magángyűjteményt ajánlottak fel létesítendő közgyűjtemények céljaira.

Ma Svájcban úgyszólván minden kantonnak, minden nagyobb városnak van múzeuma és abban kisebb-nagyobb néprajzi gyűjteménye. A négy leggazdagabb néprajzi közgyűjtemény a következő: 1. a bázeli néprajzi múzeum (Museum für Völkerkunde; alapítási éve: 1892); 2. a berni történeti múzeum néprajzi osztálya (Ethnographische Abteilung des Bernischen Historischen Museums; alapítási éve: 1894); 3. a zürichi egyetem néprajzi gyűjteménye (Sammlung für Völkerkunde der Universität Zürich; alapították 1888-ban); 4. a genfi néprajzi múzeum (Musée d'Ethnographie de Genève, alapították 1901-ben).

A bázeli, a berni és a genfi múzeum gyűjteményeiben magyar néprajzi anyagot is találunk. Ezt az anyagot — külső szempontok szerint — nagyjából a következőképpen osztályozhatjuk:¹

1. *Magyarként kiállított anyag:*

a) A genfi múzeumban (I. em., „Europe“ terem):

5 db. 30—35 cm magas bábu népviseletben, 1 debreceni csikós, 1 bodogi asszony, 1 matyó asszony, 1 matyó legény, 1 szanyi legény. Mind az öt darab iparművészeti, tehát nem népi, valószínűleg idegenforgalmi célokra

* Ez a cikk az 1942. évi szeptemberi állapotokkal foglalkozik.

¹ A következőkben az egyes csoportokban együtt sorolom fel a múzeumok magyar darabjait; a rendelkezésemre álló adatok alapján természetesen a lehető legpontosabban jelölöm meg a tárgy származását, kiállítási helyét és több esetben nyilvántartási adatait is.